АЛЬТЕРНАТИВИ ДРУГОЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В УКРАЇНІ НЕМАЄ

Наукова рада Національної академії наук України «Українська мова» – організація, основними аспектами діяльності якої є координування наукових досліджень у галузі лінгвістики. Здійснюючи свою діяльність при Інституті української мови НАН України, Наукова рада щороку проводить пленум із питань розвитку, функціонування української мови. Цьогорічний пленум «Українська мова в Україні: сьогодення і перспективи», який відбувся 5 листопада 2010 р., було присвячено аналізу перспектив державної мови в Україні.

Незважаючи на майже двадцятилітню історію незалежності, мовне питання й до сьогодні фактично не розв'язане, а завдяки політикам частогусто стає подразником суспільства. Саме на це звернув увагу голова Наукової ради, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української мови П. Гриценко у вступній доповіді. Він зупинився на кількох основних аспектах, які характеризують стан і перспективи української мови. Так, сьогодні деякі політики й політичні сили, використовуючи спекулятивну тезу про те, що удержавлення української мови є загрозою для інших мов, ставлять питання другої державної мови, що призведе до радикального зменшення функцій української мови. Ця ситуація спричинена, незважаючи на значні здобутки в мовознавчій науці, недостатньою поінформованістю про наукові дослідження. Сьогодні відсутня зведена інформація про стан, особливості функціонування української мови, немає зрізів за багатьма лінгвістичними параметрами з цілого ряду регіонів України. Як зазначив П. Гриценко, така непоінформованість – прекрасний ґрунт для спекулювання навколо мовних питань. Як приклад він навів неправильне тлумачення позицій Європейської хартії мов, довкола якої останнім часом в українському політикумі точаться дискусії. Якщо буде друга державна мова (чи регіональна) – це призведе до катастрофічних наслідків. Для української мови єдиним материковим ареалом, де формується і розвивається українська мова, є Україна, тому не можна допустити, щоб цей ареал функціонування мови був звужений, зредукований або цілковито занедбаний. П. Гриценко зазначив, що сьогодні науковці повинні пропонувати можновладцям такі рекомендації, аби вони менше пускалися на слизький шлях тієї чи іншої моделі мовного розвитку. Альтернативи другої державної мови в Україні немає!

У засіданні пленуму взяли участь представники різних регіонів України – Ужгорода, Івано-Франківська, Рівного, Дрогобича, Тернополя, Львова, Острога, Житомира, Вінниці, Кам'янця-Подільського, Полтави, Ніжина, Харкова, Запоріжжя, Донецька, Одеси, Сімферополя, Києва. Відповідно до угоди про співпрацю між Національним науково-дослідним інститутом українознавства МОН України й Інститутом української мови НАН України до участі в роботі пленуму було запрошено представників ННДІУ.

У роботі пленуму взяли участь відомі в Україні мовознавці, соціологи, педагоги.

Входження української мови в сучасне глобалізаційне середовище дає підстави говорити про важливість комплексного підходу до вивчення мовної субстанції. Ця теза пролунала в доповіді «Етно- і глотогенез східних слов'ян у світлі сучасної методології наукових досліджень» академіка НАН України, завідувача відділу загальнослов'янської проблематики та східнослов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України Г. Півторака. Відомий український мовознавець наголосив на тому, що питання походження мови можуть бути вирішені із залученням не лише лінгвістичних, а й історичних, археологічних, антропологічних матеріалів. Для цього потрібні фахівці широкого профілю з філологічною освітою, яких, на жаль, сьогодні не готують у вишах.

Практично всі вчені звернули увагу на надзвичайно складну мовну ситуацію, що склалася в державі. Відтак частина доповідей була присвячена саме цій проблематиці. Про особливості мовної ситуації в Донеччині розповів доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Донецького національного університету А. Загнітко, проаналізувавши динаміку змін, які відбувалися впродовж 120 років у Донецькому краї. Політична ситуація зумовила зменшення тут україномовного населення, звуження комунікативної потужності української мови.

Мовна ситуація у сфері освіти стала об'єктом дослідження «Мовна ситуація в Україні доби незалежності: тяглість і «новаторство» М. Степаненка, доктора філологічних наук, професора, ректора Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка, який зазначив, що мовну ситуацію варто нормалізувати, починаючи з освіти, щоб українська мова звучала не лише на офіційно-діловому рівні, а й у щоденному спілкуванні.

Особливий сегмент використання української мови – шкільна освіта. Надзвичайно важливе значення тут відіграє шкільна програма як основний кодифікатор знань для мовної підготовки учня. Проте, як зазначила у своїй доповіді «Підручники з української мови: теорія і практика» доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу «Мова як українознавство» Національного науково-дослідного інституту українознавства, завідувач відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України, член-кореспондент НАН України С. Єрмоленко, сучасна навчальна програма не відповідає тим вимогам, які ставить життя. Надзвичайно складні теоретичні позиції програми нівелюють одне з основних завдань курсу української мови в школі – сформувати комунікативні навички школярів.

Як свідчить наукова практика, такі проблеми актуалізовані не лише в колі мовознавців, а й соціологів. У доповіді «Мовна ситуація в Україні у світлі сучасної соціології» доктора соціологічних наук, професора, заступника директора Інституту соціології НАН України, президента Соціологічної асоціації України М. Шульги простежено динаміку процесів зміни свідомості щодо мовної політики.

Особливо жваво обговорювалися на пленумі питання, пов'язані з функціонуванням української мови як державної. Зокрема, у доповіді «Українська мова як державна у труднощах її становлення» завідувач відділу загального мовознавства Інституту мовознавства ім. О. Потебні НАН України, член-кореспондент НАН України О. Ткаченко звернув увагу на низку позамовних (політичних, соціально-економічних, психологічних та культурних) чинників, важливих у їхньому зв'язку з мовними явищами.

Про специфіку становлення української мови як державної в Криму розповів доктор філологічних наук, професор, декан факультету української філології Таврійського національного університету ім. В. Вернадського Ю. Прадід.

Учасники пленуму торкнулися питання українсько-російської двомовності. Так, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи, завідувач кафедри української мови Харківського національного університету ім. В. Каразіна В. Калашник у доповіді «Проблема двомовності вчора і сьогодні» зазначив, що в умовах політизованості ситуації щодо українсько-російського білінгвізму ускладнюється повноцінне функціонування української мови як державної, крім того, це спричиняє протистояння в суспільстві. Таку думку підтримала й доктор філологічних наук, експерт Національного інституту проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України, Г. Яворська в доповіді «Мовні конфлікти: штучні чи реальні». А до питань інтерференції, що виникають в умовах двомовності, звернулася доктор філологічних наук, завідувач відділу соціолінгвістики Інституту української мови НАН України С. Соколова в доповіді «Міжмовна асиметрія як джерело інтерференції».

Не могли оминути науковці й питань внутрішньої системи української мови, яким було присвячено ряд виступів, зокрема доповідь «Динаміка мовних змін у диглосній ситуації пострадянського Києва» доктора філологічних наук, професора кафедри української мови Національного університету «Києво-Могилянська академія» Л. Масенко; доповідь «Літературний стандарт і розмовне мовлення: процеси взаємодії» доктора філологічних наук, професора кафедри української мови Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника В. Кононенка.

Крім того, на пленумі розглянуто питання розвитку української мовознавчої науки (доповідь «Соціолінгвістичні проблематики в історії українського мовознавства» доктора філологічних наук, професора кафедри української мови Львівського національного університету ім. І. Франка Г. Мацюк); законодавчого забезпечення української мови (доповідь «Українське міжнародне законодавство і «Закон про мови» доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри слов'янської філології Київського міжнародного університету, відомого популяризатора українського слова І. Ющука).

Пленум Наукової ради Національної академії наук України «Українська мова: сьогодення і перспективи» дав оцінку мовним явищам, які відбуваються в суспільстві, а також визначив основні напрямки до стабілізації ситуації, що склалася довкола української мови, та пріоритетні напрямки розвитку й повноцінного функціонування української мови в незалежній Українській державі.

Сергій ЧЕМЕРКІН
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу «Мова як українознавство» ННДІУ